

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.9:343.85:343.3/.7:355.01(477)

DOI [https://doi.org/10.36919/3041-1149\(Print\)14.2026.208-217](https://doi.org/10.36919/3041-1149(Print)14.2026.208-217)**Ю. І. Ковальчук,**

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та процесу,

Київський університет права НАН України

email: kovalchuk.science@gmail.com

ORCID 0000-0003-4271-0572

**КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ
НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕТИНАННЮ ДЕРЖАВНОГО
КОРДОНУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ****CRIMINOLOGICAL FOUNDATIONS FOR PREVENTING
ILLEGAL CROSSING OF THE STATE BORDER
OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW**

У статті здійснено кримінологічне дослідження незаконного перетинання державного кордону України в умовах воєнного стану як складного соціально-правового явища, що охоплює адміністративно карані спроби самостійного перетинання кордону, кримінально каране незаконне переправлення осіб, корупційне сприяння виїзду військовозов'язаних, використання підроблених документів та інші взаємопов'язані форми протиправної поведінки. Обґрунтовано потребу в розмежуванні незаконного перетинання державного кордону, передбаченого Кодексом України про адміністративні правопорушення, незаконного переправлення осіб через державний кордон України, передбаченого статтею Кримінального кодексу України, та незаконного перетинання державного кордону України, кримінальна відповідальність за яке встановлена статтею 332-2 цього Кодексу для спеціально визначених законом випадків. Такий підхід дає змогу уникнути необґрунтованого ототожнення різних за правовою природою діянь і водночас розглядати їх у межах єдиного кримінологічного поля загроз прикордонній безпеці.

Визначено основні прояви незаконного перетинання державного кордону в період воєнного стану: переміщення поза пунктами пропуску лісовою, гірською або річковою місцевістю; приховування осіб у транспортних засобах; використання підроблених медичних, волонтерських, службових та інших документів; зловживання інформаційними системами; організація фіктивних сімейних, трудових або гуманітарних підстав для виїзду; підкуп працівників органів, залучених до мобілізації та прикордонного контролю. На підставі матеріалів судової практики й офіційних повідомлень правоохоронних органів показано, що відповідні схеми дедалі частіше характеризуються корисливою спрямованістю, груповим характером, використанням службового становища, цифрових засобів зв'язку, криптовалют, заздалегідь підготовлених маршрутів і засобів маскування. Окремим наслідком таких діянь є створення реальної небезпеки для життя та здоров'я осіб, яких переправляють через річки, гірські перевали, важкодоступні ділянки або перевозять у технічно небезпечний спосіб.

Систематизовано детермінанти незаконного перетинання державного кордону в умовах воєнного стану. До них віднесено тривалі обмеження виїзду окремих категорій громадян, невизначеність і часту зміну правил перетинання кордону, страх перед мобілізацією, поширення недостовірної інформації, високий попит на незаконні послуги, значну прибутковість протиправних схем, корупційні зв'язки, недостатню узгодженість інформаційних систем, складність контролю протяжних ділянок кордону та формування в окремих соціальних групах терпимого ставлення до незаконного виїзду. Запропоновано систему загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів. Наголошено на потребі нормативної визначеності правил виїзду, зосередженні правоохоронних ресурсів на організаторах і корумпованих службових особах, посиленні фінансового й цифрового розслідування, міжвідомчому обміні даними, технічному обладнанні ризикових ділянок кордону, прозорому контролю за відомостями про підстави виїзду, належній інформаційній роботі та формуванні єдиної системи кримінологічного моніторингу.

Ключові слова: державний кордон, воєнний стан, незаконне перетинання, незаконне переправлення, прикордонна безпека, детермінанти, запобігання, корупція, військовозобов'язані, кримінологічний моніторинг.

The article presents a criminological study of illegal crossing of the state border of Ukraine under martial law as a complex socio-legal phenomenon. It covers administratively punishable attempts to cross the border independently, criminally punishable smuggling of persons, corrupt facilitation of the departure of persons liable for military service, the use of forged documents, and other interrelated forms of unlawful conduct. The study substantiates the need to distinguish between illegal border crossing under Article 204-1 of the Code of Ukraine on Administrative Offences, illegal transfer of persons across the state border under Article 332 of the Criminal Code of Ukraine, and illegal crossing of the state border criminalised by Article 332-2 of the Criminal Code only in specifically defined cases. This distinction prevents the unjustified identification of acts with different legal characteristics while allowing them to be analysed within a common criminological field of threats to border security.

The main manifestations of illegal border crossing during martial law are identified: movement outside checkpoints through forests, mountains or rivers; concealment of persons in vehicles; use of forged medical, volunteer, official and other documents; abuse of information systems; creation of fictitious family, employment or humanitarian grounds for departure; and bribery of officials involved in mobilisation and border control. Court practice and official law-enforcement reports demonstrate that such schemes are increasingly profit-oriented, organised and connected with the abuse of official powers, digital communications, cryptocurrency payments, prepared routes and concealment methods. A separate consequence is the real danger to life and health created by river crossings, mountain routes, remote forest areas and unsafe transportation methods.

The determinants of illegal crossing under martial law are systematised. They include prolonged restrictions on departure for certain categories of citizens, uncertainty and frequent amendments to border-crossing rules, fear of mobilisation, misinformation, high demand for illegal services, significant criminal profits, corruption, insufficient interoperability of information systems, difficulties in controlling extended border areas, and tolerant attitudes towards illegal departure within certain social groups. A system of general social, special criminological and individual preventive measures is proposed. Priority is given to legal certainty, concentration of law-enforcement efforts on organisers and corrupt officials, financial and digital investigations, interagency data exchange, technical protection of high-risk border sections, transparent verification of legal grounds for departure, public information and a unified criminological monitoring system.

Keywords: state border, martial law, illegal crossing, smuggling of persons, border security, determinants, prevention, corruption, persons liable for military service, criminological monitoring.

Постановка проблеми. Запровадження воєнного стану та загальної мобілізації істотно змінило характер міграційних процесів і правопорушень у прикордонній сфері. Обмеження права на виїзд за межі України для окремих категорій громадян сформувало стійкий попит на незаконні способи залишення території держави. Цей попит швидко став економічною основою

для діяльності організаторів переправлення, перевізників, посередників, виготовлювачів підроблених документів, а в окремих випадках – корумпованих працівників органів, залучених до мобілізаційних процедур, медичного оцінювання, прикордонного й міграційного контролю. Відповідні діяння перестали бути поодинокими проявами порушення прикордонного режиму та набули ознак прибуткового злочинного промислу, у межах якого поєднуються кримінальні правопорушення проти недоторканності державного кордону, корупційні діяння, підроблення документів, несанкціоновані дії з інформацією та інші форми протиправної діяльності [2; 3].

Суспільна небезпечність досліджуваного явища не вичерпується фактом порушення встановленого порядку перетинання державного кордону. За умов війни незаконний виїзд військовозобов'язаних впливає на виконання мобілізаційних завдань, створює додаткове навантаження на органи правопорядку, підтримує корупційний ринок і посилює недовіру до державних інституцій. Організовані канали переправлення здатні використовуватися не лише для виїзду осіб, які прагнуть уникнути мобілізації, а й для переміщення учасників інших видів транскордонної злочинності. Прибутки, одержані від таких схем, можуть спрямовуватися на фінансування нових протиправних епізодів, підкуп службових осіб, придбання транспортних засобів, засобів зв'язку та технічного обладнання.

Незаконні маршрути нерідко прокладаються через річки, гірські масиви, заболочені, лісові або заміновані ділянки. Особи, які користуються послугами переправників, можуть залишатися без належного спорядження, зв'язку, медичної допомоги та реальної можливості повернення. Перевезення під причепами вантажівок, у багажниках, технічних порожнинах транспортних засобів або переправлення човнами в несприятливих погодних умовах створюють безпосередню загрозу життю. Тому запобігання відповідним діянням повинно поєднувати охорону прикордонної безпеки із захистом життя та здоров'я потенційних порушників від експлуатації з боку організаторів незаконного переправлення.

Дослідження проблеми ускладнюється тим, що словосполучення «незаконне перетинання державного кордону» використовується для позначення неоднорідних діянь. Здебільшого спроба громадянина України самостійно перетнути кордон поза пунктом пропуску кваліфікується за статтею 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Стаття 332-2 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність лише за незаконне перетинання, вчинене з метою заподіяння шкоди інтересам держави, особою, якій заборонено в'їзд, або представниками силових відомств держави-агресора. Натомість організація, керівництво чи сприяння незаконному переправленню інших осіб охоплюється статтею 332 Кримінального кодексу України [2; 3]. Кримінологічний аналіз має враховувати цю відмінність, але не втрачати взаємозв'язок між попитом на незаконний виїзд і діяльністю осіб, які перетворюють такий попит на джерело прибутку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінологічні й правові засади охорони державного кордону, запобігання незаконній міграції та протиправному переправленню осіб досліджували Ю. Б. Курилюк, С. О. Кібальник, Ю. С. Степанова, В. П. Ковальчук, В. О. Корольов, В. О. Єрмоєнко, Р. О. Гаврік, К. М. Владовська, І. Є. Харченко та інші науковці. У працях Ю. Б. Курилюка сформовано комплексне уявлення про адміністративно-правові та кримінологічні засади правопорядку в прикордонній сфері [11]. С. О. Кібальник надав кримінологічну характеристику незаконному переправленню осіб, визначив типологію правопорушників і запропонував розподіл запобіжних заходів на стратегії зменшення попиту та пропозиції [10]. Ю. С. Степанова дослідила кримінально-правове й кримінологічне забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України [12].

В. О. Корольов і В. О. Єрмоєнко розкрили соціально-демографічні та морально-психологічні ознаки осіб, які здійснюють незаконне переправлення через державний кордон [16]. Р. О. Гаврік і К. М. Владовська обґрунтували зміст незаконного перетинання як адміністративного правопорушення та звернули увагу на термінологічну невизначеність у цій сфері [15]. І. Є. Харченко визначив систему кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним способом перетинання кордону або злочинною метою, та проаналізував їхні кількісно-якісні показники [13; 14].

Наявні дослідження створюють належну теоретичну основу, однак значна їхня частина підготовлена до повномасштабної збройної агресії або не охоплює сучасні способи незаконного виїзду військовозобов'язаних, зокрема й використання криптовалют, корупційні ризики в мобілізаційних процедурах, небезпечні маршрути та зміни суспільного ставлення до відповідних діянь. Потребує подальшого опрацювання система запобігання, яка поєднувала б кримінологічний вплив на попит, цілеспрямоване припинення діяльності організаторів, усунення корупційних можливостей і забезпечення правової визначеності для громадян.

Мета статті полягає у визначенні сучасних проявів і детермінант незаконного перетинання державного кордону України в умовах воєнного стану й обґрунтуванні системи загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання цьому явищу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінологічне розуміння незаконного перетинання державного кордону є ширшим за зміст окремої норми кримінального закону. Воно охоплює сукупність взаємопов'язаних порушень встановленого порядку переміщення осіб через державний кордон, а також діяльність, яка створює умови для таких порушень. До цього явища належать самостійні спроби перетинання поза пунктами пропуску, використання чужих або підроблених документів, приховування від прикордонного контролю, організація незаконного переправлення, надання транспортних засобів і маршрутів, корупційне сприяння, внесення неправдивих відомостей до інформаційних систем та інші дії, об'єднані спільною спрямованістю на обхід установлених правил [13]. Водночас для правильного оцінювання стану явища потрібно розмежовувати юридичну природу окремих діянь. Стаття 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення охоплює перетинання або спробу перетинання державного кордону будь-яким способом поза пунктами пропуску, у пунктах пропуску без відповідних документів, із використанням підробленого документа чи документа з недостовірними відомостями, а також без дозволу відповідних органів влади. Кримінальна відповідальність за статтею 332-2 Кримінального кодексу України пов'язана не з будь-яким незаконним перетинанням, а з визначеною законом метою або спеціальним статусом особи. Така модель пояснює, чому спроби військовозобов'язаних незаконно виїхати з України за відсутності інших ознак переважно зумовлюють адміністративну відповідальність, тоді як організатори, посередники й службові особи можуть відповідати за тяжкий злочин, передбачений статтею 332 Кримінального кодексу України [2; 3; 15].

У період воєнного стану ядром досліджуваного явища стало незаконне переправлення чоловіків, на яких поширюються тимчасові обмеження щодо виїзду. Організатори пропонують як фізичне проведення до кордону, так і створення формально правомірних підстав для проходження прикордонного контролю. Перший напрям охоплює перевезення до прикордонної смуги, забезпечення провідниками, передання картографічних даних, човнів, гідрокостюмів, засобів зв'язку, інструкцій щодо обходу нарядів і подолання інженерних загороджень. Другий пов'язаний із підробленням або неправомірним одержанням медичних висновків, документів про догляд за особами з інвалідністю, відомостей про волонтерську діяльність, працевлаштування, навчання, перевезення гуманітарної допомоги чи інших документів, що можуть бути використані як підстава для виїзду.

Практика свідчить про різноманітність способів маскування. Осіб приховують у вантажних відсіках, багажниках, під причепами, серед товарів або в технічних порожнинах автомобілів. Маршрути прокладають через ліси Закарпаття, гірські перевали, прикордонні села Одеської та Чернівецької областей, річки Тису, Дністер і Прут. В окремих схемах виїзд організовується через невизнану Придністровську Молдавську Республіку. Такі способи свідчать не лише про умисне уникнення контролю, а й про готовність організаторів наражати клієнтів на небезпеку задля отримання винагороди.

Офіційні повідомлення правоохоронних органів демонструють значний рівень організованості та прибутковості відповідної діяльності. У межах однієї загальнодержавної операції 2024 року проведено приблизно 600 обшуків і повідомлено про підозру понад 60 організаторам та учасникам схем; вартість незаконних послуг становила від 5 до 22 тисяч доларів США [19]. В іншому провадженні встановлено, що впродовж 2022–2023 років злочинна група незаконно переправила щонайменше 126 осіб [20]. Такі приклади підтверджують, що йдеться про стійкий ринок, у

якому діяльність організаторів підпорядкована розподілу ролей, повторюваності операцій та одержанню систематичного доходу. Судова практика також засвідчує багатоепізодність і службовий компонент злочинних схем.

Кількісні дані щодо статті 332-2 Кримінального кодексу України не відображають повного масштабу незаконного виїзду військовозобов'язаних, адже ця стаття охоплює спеціально визначене коло випадків. За результатами дослідження І. Є. Харченка, 2020 року обліковано 35 правопорушень за статтею 332-2, 2021 року – 37, 2022 року – 75, 2023 року – 16 [14, с. 375]. Зниження показника 2023 року не може автоматично тлумачитися як зменшення всього масиву незаконних спроб виїзду, оскільки значна їхня частина обліковується як адміністративні правопорушення, а діяльність організаторів – за статтею 332 Кримінального кодексу України. Вказане підтверджує потребу в об'єднаному кримінологічному моніторингу даних різних відомств.

Високий рівень латентності є характерною ознакою досліджуваного явища. Успішне незаконне перетинання зазвичай не супроводжується зверненням потерпілої особи до правоохоронних органів, оскільки вона сама зацікавлена в приховуванні події. Організатор і клієнт перебувають у взаємно вигідних відносинах, а інформація про спосіб, маршрут і службових осіб, які сприяли виїзду, зберігається в закритих групах. Виявлення часто відбувається випадково, унаслідок оперативної роботи, контролю за передачею коштів, аналізу цифрових слідів або затримання безпосередньо поблизу кордону. Відтак офіційні показники характеризують передусім активність виявлення, а не повний фактичний рівень протиправної діяльності [10; 11].

Детермінаційний комплекс незаконного перетинання в умовах воєнного стану має багаторівневий характер. Першу групу утворюють соціально-психологічні чинники. Тривала війна, ризик мобілізації, страх загибелі або поранення, невизначеність щодо строків служби, турбота про родину, психологічне виснаження та недовіра до процедур мобілізації впливають на рішення окремих громадян шукати незаконні способи виїзду. Ці обставини не виправдовують порушення, однак повинні враховуватися під час формування профілактичних програм, оскільки виключно каральне реагування не усуває джерело попиту.

Другу групу становлять нормативно-організаційні чинники. Правила перетинання державного кордону в період воєнного стану неодноразово змінювалися, а значна кількість винятків розпорошена в різних актах і відомчих роз'ясненнях. За відсутності простого й вичерпного переліку документів громадяни нерідко отримують суперечливі відомості про можливість виїзду. Складність регулювання створює простір для посередників, які продають не лише незаконне сприяння, а й доступ до інформації, що повинна бути зрозумілою та безоплатною. Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України 2025 року також звернула увагу на потребу в удосконаленні нормативних актів і створенні єдиної автоматизованої системи реєстрації виїзду та повернення військовозобов'язаних [18].

Третя група пов'язана з корупційними можливостями. Незаконний виїзд за документами передбачає участь осіб, здатних оформити медичний висновок, внести відомості до реєстру, видати довідку, підтвердити фіктивну підставу або не відреагувати на невідповідність документів. Висока винагорода робить привабливим залучення працівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, медичних установ, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, перевізників і прикордонників. Корупція знижує ефективність технічного посилення кордону, адже формально законний прохід через пункт пропуску може бути забезпечений схемою маніпуляцій на попередніх етапах.

Четверту групу утворює економічна привабливість. Вартість незаконного переправлення в кілька тисяч доларів значно перевищує звичайні доходи мешканців прикордонних районів. Для осіб, які добре знають місцевість, мають транспорт, човен або контакти серед службових осіб, участь у схемі може сприйматися як швидкий спосіб заробітку. Постійний попит дає змогу організаторам залучати водіїв, провідників, власників житла, посередників і технічних фахівців. Саме корислива мотивація перетворює ситуативну допомогу знайомому на стійку злочинну діяльність.

П'яту групу становлять цифрові чинники. Пошук клієнтів, поширення реклами, погодження вартості, передання географічних координат і дистанційне керівництво маршрутом здійснюються через месенджери та соціальні мережі. Платежі дробляться між банківськими картками, передаються

готівкою через посередників або здійснюються у віртуальних активах. Закриті канали створюють ілюзію анонімності, дають змогу організаторам перебувати далеко від прикордонного регіону та залучати клієнтів з усієї України. Цифровізація робить незаконне переправлення мережевим видом діяльності, для протидії якому недостатньо патрулювання місцевості.

Шосту групу становлять географічні та інфраструктурні умови. Значна протяжність західного державного кордону, складний рельєф, наявність річок, лісів, гірських стежок і населених пунктів у безпосередній близькості до кордону об'єктивно ускладнюють суцільний контроль. У деяких районах місцеві жителі підтримують родинні та господарські зв'язки з обох боків кордону, добре орієнтуються на місцевості й можуть швидко адаптувати маршрути до зміни розташування нарядів. Технічні засоби спостереження зменшують ці ризики, але не усувають їх без оперативної інформації та співпраці з населенням.

Сьому групу формують інформаційно-культурні чинники. У частині інформаційного простору незаконний виїзд подається як прийнятний спосіб особистого порятунку, а організатори – як особи, що надають допомогу. Таке оцінювання нівелює зв'язок між платною схемою, корупцією, небезпекою для життя й послабленням обороноздатності. Поширення розповідей про успішні маршрути, порад щодо обходу контролю та недостовірних відомостей про відсутність відповідальності знижує суб'єктивне оцінювання ризику. Толерантне ставлення найближчого соціального оточення полегшує прийняття рішення про порушення.

Кримінологічна характеристика осіб, які беруть участь у таких діях, потребує диференціації. Перший тип становлять професійні організатори, які систематично підшукують клієнтів, розподіляють ролі, підтримують контакти з провідниками та службовими особами, визначають ціну й контролюють фінансові потоки. Їхня поведінка є раціональною, спланованою та корисливою. Вони прагнуть мінімізувати особистий контакт із клієнтом, використовують посередників, змінні засоби зв'язку й дистанційні платежі.

Другий тип – корумповані службові особи та працівники установ, компетенція яких стосується формування або перевірки підстав для виїзду. Вони можуть видавати неправдиві документи, вносити недостовірні дані, забезпечувати невиявлення підробки, повідомляти про розташування нарядів чи створювати умови для проходження контролю. Їхня участь підвищує стійкість схеми, створює видимість законності та завдає особливої шкоди авторитету держави.

Третій тип охоплює ситуативних пособників: місцевих провідників, водіїв, власників житла, осіб, які надають човни, автомобілі, спорядження або тимчасове укриття. Частина з них залучається одноразово через знайомство або матеріальну скруту, інші поступово стають постійною ланкою злочинного каналу. Запобігання щодо цієї групи повинно поєднувати невідворотність відповідальності з роз'ясненням меж кримінально караного сприяння.

Четвертий тип – особи, які намагаються незаконно перетнути кордон. Їх не можна автоматично ототожнювати з організаторами за рівнем суспільної небезпечності. Мотиви можуть охоплювати страх мобілізації, сімейні обставини, бажання працювати за кордоном, уникнення юридичних обов'язків або переконання в несправедливості обмежень. Деякі особи самостійно прокладають маршрут, інші повністю залежать від переправників і стають об'єктом обману, вимагання або небезпечного поводження. Індивідуальна профілактика повинна враховувати ці відмінності.

Загальносоціальне запобігання має бути спрямоване на зниження причин, які формують масовий попит. До його змісту належать справедливі та зрозумілі мобілізаційні процедури, прозорі правила бронювання й відстрочки, належне забезпечення військовослужбовців, підтримка їхніх сімей, доступ до психологічної допомоги, передбачуваність строків і умов служби, ефективний розгляд скарг. Чим вищою є довіра до мобілізаційної системи, тим менше громадян сприйматимуть незаконний виїзд як єдиний спосіб захисту власних інтересів. Нормативна визначеність повинна стати самостійним напрямом загальносоціальної профілактики. Перелік категорій громадян, які мають право на виїзд, відповідні документи, строк їхньої дії та порядок перевірки повинні бути викладені в одному доступному офіційному джерелі. Зміни мають супроводжуватися перехідним періодом і зрозумілими роз'ясненнями. Відмова в перетинанні кордону повинна бути належно мотивованою та придатною для оперативного оскарження. Чітка процедура зменшує простір для неформального посередництва, корупційного розсуду та маніпуляцій.

Спеціально-кримінологічне запобігання доцільно будувати за принципом пріоритетного впливу на організовану пропозицію незаконних послуг. Масове складання адміністративних протоколів щодо затриманих осіб не руйнує канал, якщо організатор, фінансист, цифровий адміністратор і корумпована службова особа залишаються невиявленими. Кожне затримання поблизу кордону повинно розглядатися як джерело інформації про маршрут, контакти, способи оплати, транспорт, місце тимчасового перебування та осіб, які надавали інструкції.

Потрібно встановлювати походження коштів, рух платежів між рахунками, використання віртуальних активів, придбання майна організаторами, оплату транспортних і готельних послуг. Арешт і конфіскація доходів знижують економічну привабливість сильніше, ніж покарання, яке фактично не зачіпає одержаний прибуток. Судова практика має забезпечувати співмірність наслідків із кількістю епізодів, корисливим мотивом, використанням службового становища та небезпечністю способу [7; 8].

Цифрова профілактика передбачає виявлення публічної та прихованої реклами незаконного виїзду, збереження електронних доказів, ідентифікацію адміністраторів каналів, аналіз зв'язків між обліковими записами, банківськими реквізитами, телефонами й маршрутами. Така діяльність має здійснюватися виключно на законних підставах і не перетворюватися на невибіркове спостереження за громадянами. Пріоритетними об'єктами повинні бути пропозиції платних послуг, повторювані контакти, масове залучення осіб і ознаки координації організованої групи.

Антикорупційний напрям потребує картування ризикових процедур. До них належать медичне визначення придатності, підтвердження догляду, оформлення відомостей про інвалідність, бронювання, внесення до реєстрів, надання дозволів на виїзд у межах волонтерської або транспортної діяльності та безпосередній прикордонний контроль. Для кожної процедури потрібні цифрова простежуваність рішення, автоматична перевірка пов'язаних даних, розподіл повноважень між кількома працівниками, вибіркового повторний контроль, аналіз аномальної кількості виданих документів і дієвий захист викривачів.

Внутрішня безпека органів, залучених до охорони кордону та мобілізації, повинна використовувати ризик-орієнтовані перевірки, а не лише реагувати після одержання неправомірної вигоди. Підставами для перевірки можуть бути невідповідність доходів, необґрунтовані контакти з посередниками, повторювані рішення щодо одних і тих самих організацій, витік службової інформації, незвичайна активність у реєстрах. Ротація на найбільш ризикових ділянках має поєднуватися з належними умовами служби, оскільки формальна заміна персоналу без усунення причин корупції не дає стійкого результату.

Технічне забезпечення охорони кордону повинно ґрунтуватися на аналізі ризиків. Безпілотні літальні апарати, тепловізійні засоби, датчики руху, системи відеоспостереження та автоматичне розпізнавання нетипових маршрутів доцільно концентрувати на ділянках із повторюваними спробами. Технічні дані мають інтегруватися з оперативною інформацією, а виявлені маршрути – швидко перекриватися. Водночас використання технологій повинно відповідати вимогам законності, захисту персональних даних і недопущення необґрунтованого втручання в приватність.

Міжвідомча взаємодія має охоплювати Державну прикордонну службу України, Національну поліцію України, Службу безпеки України, Державне бюро розслідувань, прокуратуру, органи міграційної служби, територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, медичні установи й органи місцевого самоврядування. Обмін відомостями повинен бути не епізодичним, а побудованим на чітких правилах, сумісних інформаційних системах і визначених строках реагування. Єдина аналітична платформа могла б виявляти повторювані документи, нетипові рішення, пов'язаних осіб і маршрути. Водночас прикордонна співпраця із суміжними державами потрібна для документування завершених переправлень, встановлення осіб, які зустрічають порушників за кордоном, повернення доказів і припинення транснаціональних мереж. Спільні патрулювання, контактні пункти, швидкий обмін інформацією та паралельні розслідування дають змогу впливати на весь маршрут, а не лише на його українську частину. Організатори часто адаптуються до національних заходів, перемішуючи координаційні центри та фінансові ресурси за межі України.

Водночас Інформаційна профілактика повинна відмовитися від суто залякувальної моделі. Громадянам потрібно пояснювати правові наслідки, реальні небезпеки маршрутів, поширені способи шахрайства, відсутність гарантій з боку переправників і можливість втрати коштів. Публікація узагальнених судових рішень та інформації про конфіскацію доходів здатна підвищити відчуття невідворотності відповідальності. Офіційні ресурси мають оперативно надавати достовірні відповіді щодо законних підстав виїзду. Робота з населенням прикордонних районів повинна формувати неприйняття використання місцевої інфраструктури злочинними групами. Власники готелів, перевізники, водії, туристичні провідники, працівники станцій технічного обслуговування та орендодавці можуть першими помітити групові переміщення, приховані перевезення або нетипове придбання спорядження. Канали повідомлення повинні бути безпечними, доступними та гарантувати конфіденційність. Винагородження за результативну інформацію можливе лише за прозорими правилами, щоб не стимулювати неправдиві повідомлення.

Єдина система кримінологічного моніторингу має поєднати дані про адміністративні матеріали за статтею 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, кримінальні провадження за статтями 332 і 332-2 Кримінального кодексу України, корупційні правопорушення, підроблення документів, випадки загибелі та травмування, способи переправлення, регіони, ціни й цифрові платформи. Таке узагальнення дасть змогу відрізнити реальну динаміку від змін у кваліфікації або відомчому обліку та своєчасно перерозподіляти ресурси.

Запобігання повинно залишатися сумісним із правами людини. Воєнний стан допускає тимчасові обмеження, але не усуває вимог законності, пропорційності, належної процедури й ефективного оскарження. Невизначені або вибірково застосовувані правила самі стають криміногенним чинником. Посилення контролю має супроводжуватися наглядом за діями службових осіб, фіксацією рішень, захистом персональних даних і доступом до правничої допомоги.

Комплексний механізм запобігання може бути побудований у формі послідовного циклу: виявлення криміногенних ризиків; нормативне й організаційне усунення можливостей; раннє виявлення реклами та підготовчих дій; припинення маршруту до наближення осіб до небезпечної ділянки; встановлення всієї мережі та фінансових потоків; аналіз причин, що дали змогу схемі функціонувати; коригування процедур. Такий цикл переводить діяльність держави від реакції на окремого затриманого до системного руйнування умов відтворення явища.

Висновки. Незаконне перетинання державного кордону України в умовах воєнного стану є багаторівневим кримінологічним явищем, яке об'єднує адміністративні порушення, кримінально карану організацію переправлення, корупційне сприяння, підроблення документів і організовану діяльність. Його основною рушійною силою є взаємодія значного попиту на виїзд з прибутковою пропозицією незаконних послуг. Формально-правове розмежування ст. 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ст. 332 і 332-2 Кримінального кодексу України повинно поєднуватися з комплексним кримінологічним аналізом усіх пов'язаних діянь.

До провідних детермінант належать соціально-психологічна напруга, страх мобілізації, нормативна складність, корупційні можливості, висока прибутковість, використання цифрових платформ, географічна складність кордону та толерантне ставлення частини суспільства. Організатори дедалі частіше діють як підприємці, розподіляють функції між посередниками, провідниками, водіями й службовими особами, використовують безготівкові та віртуальні платежі й мінімізують безпосередню участь у переправленні.

Система запобігання повинна поєднувати підвищення довіри до мобілізаційних процедур, правову визначеність правил виїзду, інформаційну підтримку громадян, пріоритетне переслідування організаторів і корумпованих службових осіб, фінансове та цифрове розслідування, технічне обладнання кордону, міжвідомчу й міжнародну взаємодію. Індивідуальна профілактика має бути диференційованою залежно від ролі, мотивів, повторності та ступеня залучення особи.

Результативність державної політики доцільно оцінювати не за кількістю складених адміністративних протоколів, а за здатністю припиняти організовані канали, вилучати злочинні доходи, усувати корупційні умови, зменшувати повторні маршрути й запобігати загибелі людей. Для цього потрібно створити єдину систему кримінологічного моніторингу відповідних правопорушень і забезпечити постійне коригування запобіжних заходів відповідно до зміни способів незаконної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон Української РСР від 07 грудня 1984 р. № 8073-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
4. Про державний кордон України : Закон України від 04 листопада 1991 р. № 1777-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
6. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п#Text>
7. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 05 липня 2023 р. у справі № 727/6140/22, провадження № 51-2266км23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112117928>
8. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22 серпня 2024 р. у справі № 452/1336/23, провадження № 51-6572км23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121159034>
9. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 16 грудня 2025 р. у справі № 714/1508/22, провадження № 51-2413км25. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132692283>
10. Кібальник С. О. Кримінологічна характеристика та запобігання незаконному переправленню осіб через державний кордон України : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Харків, 2021. 260 с. URL : <https://uacademic.info/ua/document/0821U101819>
11. Курилюк Ю. Б. Адміністративно-правові та кримінологічні засади забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07, 12.00.08. Київ – Запоріжжя, 2020. 472 с. URL : <https://uacademic.info/ua/document/0520U101550>
12. Степанова Ю. С. Теоретико-правові засади кримінально-правового та кримінологічного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України з протидії кримінальним правопорушенням : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Хмельницький, 2024. 642 с.
13. Харченко І. Є. Система кримінальних правопорушень, що пов'язані з перетинанням державного кордону України незаконним способом та/або зі злочинною метою. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2024. Вип. 85, ч. 3. С. 339–345. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.53>
14. Харченко І. Є. Кількісно-якісні показники кримінальних правопорушень, що пов'язані з перетинанням державного кордону України незаконним способом та/або зі злочинною метою. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2024. Вип. 86, ч. 4. С. 373–380. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.56>
15. Гаврік Р. О., Владовська К. М. Особливості визначення поняття та юридичного складу незаконного перетинання державного кордону як адміністративного правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2021. Вип. 67. С. 174–179. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.34>
16. Корольов В. О., Єрьоменко В. О. Кримінологічна характеристика осіб, які здійснюють незаконне переправлення осіб через державний кордон України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 323–326. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/83>
17. Ковальчук В. П. Забезпечення протидії нелегальній міграції та пов'язаним із нею злочинам. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2018. Вип. 4. С. 260–270.

18. Про попередній звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України при здійсненні заходів з оборони держави : постанова Верховної Ради України від 17 грудня 2025 р. № 4733-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4733-20#Text>

19. У результаті 600 обшуків по Україні оголошено понад 60 підозр організаторам та учасникам за незаконне переправлення осіб через держкордон / Національна поліція України. 2025. 10 січня. URL : <https://npu.gov.ua/news/u-rezultati-600-obshukiv-po-ukraini-oholosheno-ponad-60-pidozr-orhanizatoram-ta-uchasnykam-za-nezakonne-perepravlennia-osib-cherez-derzhkordon-natspolitsiia>

20. Національна поліція викрила масштабну схему незаконного переправлення військовозобов'язаних через державний кордон / Національна поліція України. 2025. 02 червня. URL : <https://npu.gov.ua/news/natsionalna-politsiia-vykryla-masshtabnu-skhemu-nezakonnoho-perepravlennia-viiskovozoboviazanykh-cherez-derzhavnyi-kordon>

Дата надходження статті: 03.07.2026

Дата прийняття статті: 19.08.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026